

LBRIS

We know
books

GABRIELA-CĂTĂLINA DANCIU

**STRATEGII
DE SUPRAVIEȚUIRE
A ȘCOLII GUSTIENE
1939-1948**

t...

TRITONIC

Tritonic Books

București - 2022

Gabriela-Cătălina Danciu

Strategii de supraviețuire a Școlii Gustiene 1939–1948

Copyright © Gabriela-Cătălina Danciu

Copyright © TRITONIC 2022 pentru ediția prezentă.

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte.

TRITONIC

Str. Coacăzilor nr. 5, București

e-mail: editura@triton.ro

www.triton.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):

http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Colecția Comunicare Media este coordonată de lect. univ. dr. Bogdan Hrib.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DANCIU, GABRIELA-CĂTĂLINA

Strategii de supraviețuire a Școlii Gustiene : 1939-1948 / Gabriela-

Cătălina Danciu. - București : Tritonic Books, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-749-643-7

316

Coperta: Alexandra Bardan

DTP: Ioan Dorel Radu

Editor: Rebeca Cojocaru

Comanda nr. CM24 / 2022

Bun de tipar: Noiembrie 2022

Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

CUPRINS

MULȚUMIRI.....	7
ABREVIERI.....	8
CUVÂNT-ÎNAINTE.....	9
INTRODUCERE.....	13
ABORDAREA TEMEI.....	15
REPERE TEORETICE.....	27
• Un posibil cadru privind formularea întrebărilor de cercetare...27	
• Repere privind fixarea dimensiunilor de cercetare.....	34
TENTATIVE DE REORGANIZARE A ȘCOLII GUSTIENE DUPĂ SUSPENDAREA SEVICIULUI SOCIAL (1939–1941).....	41
• Antecedente: realizări – 1939.....	42
<i>Expoziția Universală de la New York (1939)</i>	42
<i>Congresul Internațional de Sociologie (1939)</i>	44
<i>Legea Serviciului Social</i>	45
<i>Experiențe universitare</i>	49
• Colaps: toamna anului 1939.....	51
• Procesul de reorganizare.....	55
SUPRAVIEȚUIREA ȘCOLII GUSTI ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.....	81
• Repere istorice și schimbări de direcție.....	81
<i>Dictatura Antonescu și Școala Gusti</i>	86
• Activitatea reinventată în cadrul Institutului de Statistică.....	90

• Publicistică gustistă pe timp de război.....	94
• Activitatea Institutului de Științe Sociale al României.....	101
• Revista <i>Sociologie românească</i>	102
• <i>Enciclopedia României</i>	111
STRATEGII DE SUPRAVIEȚUIRE DUPĂ 1945.....	115
• Mandatul de Președinte la Academia Română a lui Gusti înainte și după 23 august 1944.....	116
<i>Vizita lui Dimitrie Gusti în Statele Unite ale Americii</i>	129
• Fundațiile Regale înainte și după 23 august 1944 în oglinda revistei <i>Căminul Cultural</i>	133
<i>Scurtă istorie a revistei Căminul Cultural</i>	134
<i>Fundațiile Regale după 23 august 1944 în oglinda revistei Căminul Cultural</i>	138
SFÂRȘITUL SOCIOLOGIEI ȘI REORIENTAREA SOCIOLOGILOR.....	167
• Oameni și Destine.....	181
ÎN LOC DE CONCLUZII, DESPRE ATELIERUL DE CREAȚIE ȘTIINȚIFICĂ.....	195
BIBLIOGRAFIE.....	203
<i>Cărți</i>	203
<i>Studii, contribuții, articole publicații, recenzii</i>	205
<i>Arhive</i>	215

MULȚUMIRI

Mulțumirile mele se îndreaptă în primul rând către profesorul Zoltán Rostás, sociolog și istoric al sociologiei românești, pentru neobosita îndrumare pe care mi-a oferit-o în demersul meu științific; fără răbdarea și consecvența domniei sale, această carte nu ar fi existat.

Mulțumesc, de asemenea, profesoarei Maria Larionescu, pentru nenumăratele conversații științifice (și nu numai) și pentru încurajările pe care mi le-a transmis. În același timp, mulțumesc profesorului Ioan Mărginean și sociologului Simona Stănescu pentru indicațiile valoroase privind cercetarea. Mulțumesc profesorului Dumitru Sandu, care m-a încurajat încă din primele zile de pregătire a doctoratului. Sigur, le sunt recunoscătoare tuturor colegilor din Cooperativa Gusti (Martin Ladislau Salamon, Ionuț Butoi, Ion Matei Costinescu, Alina Juravle, Theodora-Eliza Văcărescu, Székedi Levente și, în special, lui Antonio-Roberto Momoc, Decanul Facultății de Jurnalism și Științele Comunicării care m-a sfătuit în legătură cu publicarea cărții) și doamnei Doina Jela pentru ultima citire a manuscrisului și sugestii.

Nu în ultimul rând, datorez mulțumiri familiei mele, soțului meu pentru răbdarea de care a dat dovadă, fiului meu, născut odată cu această cercetare, surorii și mamei mele, pentru susținere sufletească. Dedic această carte memoriei tatălui meu, de la care am deprins primele noțiuni de istorie.

INTRODUCERE

Cartea de față reprezintă varianta revăzută a tezei de doctorat susținute în luna iulie 2020 la Școala Doctorală a Facultății de Sociologie și Asistență Socială a Universității București, sub îndrumarea profesorului Zoltán Rostás. Cercetarea strategiilor de supraviețuire ale Școlii Gustiene în perioada 1939–1948 se înscrie în spectrul mai larg al studierii perioadei interbelice sub coordonarea profesorului Rostás. Mici fragmente din conținutul acestei cărți au fost publicate în articole sau recenzii în diverse reviste științifice, aspect menționat în notele de subsol. Demersul meu surprinde viața Școlii Gustiene și modul în care a supraviețuit ea în perioada dictaturilor carliste și antonesciene și începutul dictaturii comuniste. Ideea investigării strategiilor de supraviețuire constituie o provocare, dat fiind faptul că literatura de specialitate cuprinde informații consistente despre Școala Gusti, gustiști, monografii în această perioadă, fără să se punteze, însă, activitatea Școlii ca formă de supraviețuire. Bunăoară, am extras toate acțiunile care indică un anumit tip de strategie, fie că vorbim despre publicistică, fie că vorbim despre insistența de a spori activitatea, chiar și în condiții de război. M-am oprit îndeosebi la acele acțiuni care au ieșit în evidență în mod incontestabil și care dovedesc faptul că Școala Gusti a supraviețuit unor perioade destul de dificile pentru viața intelectuală a românilor.

Cercetarea mea are la bază analiza documentară urmărind conținutul textelor publicate în perioada 1939–1948, precum și materiale sociologice ulterioare. Documentele scrise înlesnesc analiza perioadei premergătoare anului 1939, contextul politic socio-cultural de după 1939, momentul 1944 în sociologia românească, precum și ceea ce a urmat după 1944, culminând cu momentul 1948, când sociologia a fost înlăturată din viața publică și din universitate. Evidențiez aici momentele cu relevanță mediatică prin care a trecut Școala Gustiană, după ianuarie 1939, când Dimitrie Gusti a semnat decizia de aplicare a Legii Serviciului Social, până la momentul suprimării Școlii Sociologice de la București și al eliminării sociologiei ca obiect de studiu din învățământ și cercetare, în august 1948. Bineînțeles, trebuie avut în vedere ce s-a întâmplat până în 1939, pentru a compara cu perioada de timp la care fac referire. Însă această parte a lucrării va cuprinde repere succinte, ea nefiind parte a cercetării pe care o propun.

ABORDAREA TEMEI

Am împărțit materia în două perioade de referință: 1939–1944 și 1944–1948, cu obiectivul asumat de a stabili dacă Școala Gustiană a supraviețuit în aceste perioade și care au fost modalitățile de continuare a activității. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, demersul meu analizează cele două perioade, concentrându-se pe o serie de intervale de timp relevante, cum ar fi, spre exemplu, perioada 1944–1946, când Dimitrie Gusti a îndeplinit funcția de președinte al Academiei Române.

În centrul cărții se află, desigur, Dimitrie Gusti, creatorul sociologiei românești, mentor pentru sute de studenți din țară sau din străinătate, cunoscut drept inițiatorul cercetării monografice a satelor din România, cel care a propus Serviciul Social, prin care se instituționalizează în 1938, în premieră în lume, cercetarea sociologică asociată cu acțiunea socială practică și pedagogia socială. Referirile la Serviciul Social și legiferarea acestuia (1939), Institutul Social Român (1921–1939 și 1944–1948), Institutul de Științe Sociale al României (1939–1944), Consiliul Național de Cercetări Științifice (1947–1948), Fundația Culturală Regală Principele Carol, Muzeul Satului – toate acestea ilustrează activitatea acestui profesor întemeietor și a grupului său. Îmi propun să analizez, de asemenea, atât modul în care au activat, după 1939, Dimitrie Gusti, Henri Stahl, Mircea Vulcănescu, Traian Herseni, Anton Golopenția, Octavian Neamțu și alții, cât și modul în care s-au realizat

planuri vechi și noi în condițiile precare pentru activitatea științifică ale perioadei.

Demersul meu se bazează pe analiza muncii unor colaboratori de-ai lui Dimitrie Gusti, care au încercat, într-o perioadă grea pentru România, să ducă mai departe cercetarea sociologică gustiană, să promoveze rezultatele, să reziste unor opresiuni exercitate de un regim politic sau altul. Referindu-ne la oameni precum Anton Golopenția sau Mircea Vulcănescu, am încercat să deslușesc modalități de supraviețuire a Școlii Gustiene prin destine, prin acțiuni de amploare ridicată, sau prin inițiative mai reduse. În definitiv, care a fost soarta sociologului și cum a supraviețuit acesta în timpul războiului, sub regimul Ion Antonescu sau după august 1944?

Relevante pentru temă au fost lucrări recente, ale unor autori precum: Zoltán Rostás și Lucian Boia, lucrări și studii ale lui Dimitrie Gusti, documente din arhive, extrase din publicistica vremii, jurnale și corespondență din epocă. De un real interes a fost abordarea organizațională a Școlii Gustiene, precum și caracterizarea lui Dimitrie Gusti ca lider al acestei școli – ambele dezvoltate în cartea *Atelierul gustian. O abordare organizațională*, scrisă de Zoltán Rostás. Tot așa volumul *Amintiri și gânduri* a lui Henri H. Stahl (1981) sau interviurile realizate de profesorul Z. Rostás cu profesorul H. Stahl sau cu elevii ai monografiștilor au fost de mare importanță pentru tema cercetării mele. Noile apariții editoriale pe tema supraviețuirii¹ acestei grupări ne dau posibilitatea să analizăm strategiile adoptate de membrii ei la începutul regimului comunist. Ceea ce ne interesează sunt acele acțiuni prin care Școala a supraviețuit ani de zile, acei oameni care au acționat

¹ *Condamnare, marginalizare și supraviețuire în regimul comunist. Școala gustiană după 23 august 1944*, volum coordonat de Zoltán Rostás la Editura Cartier, 2021 și *Limitele supraviețuirii: sociologia maghiară din Transilvania după 1945* scrisă de Székedi Levente la Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2021

în spiritul sociologiei monografice a lui Dimitrie Gusti. Ce s-a întâmplat după 1948, dacă a supraviețuit ceva din Școala Gustiană, reprezintă un alt subiect de cercetare.

În demersul științific am stabilit ca o ipoteză de lucru încercarea de a clarifica dacă a existat sau nu supraviețuire, dacă da, prin ce strategii s-a manifestat și dacă aceste strategii au fost premeditate. Premiza subînțeleasă este: *În perioada 1939–1948, în ciuda unor acțiuni opresive și a epurărilor vizând Școala Gustiană, reprezentanții acesteia au reușit să activeze, continuând munca până la limita admisă de situațiile politice date.* Cercetarea caută răspuns la următoarele întrebări:

- Cum era privită activitatea Școlii Gustiene după 1939 și care au fost strategiile de supraviețuire?
- În ce formulă (de avarie) și-au continuat munca echipele de studenți?
- Se poate face cercetare în timp de război?
- Care au fost principalele metode și strategii de promovare ale Școlii Gustiene?
- Care au fost motivele pentru care munca Școlii Gustiene a fost treptat suprimată în perioada 1939–1948?

Demersul meu abordează materialul din perspectiva metodologiei weberiene, dar și din cea a cauzalității istorice a lui Raymond Aron. Este un aspect sugerat în prelegerea susținută în 2014 de profesoara Maria Larionescu la Școala doctorală de Sociologie și Asistență Socială și intitulată „Neutralitate și implicare axiologică în cercetarea sociologică” (apud M. Larionescu, 2014, p. 4) Pe de altă parte, întreaga tematică a cercetării este abordată din perspectiva următoarelor dimensiuni teoretico-metodologice: instituțională, emoțională și relațională.

Primele două părți ale lucrării cuprind analiza perioadelor 1939–1941 și 1941–1944. Tentativele de reorganizare a Școlii Gustiene după suspendarea Serviciului Social se referă la încercările sociologilor gustieni de a relua activitatea știin-

țifică după efervescentul an 1939. În primul rând voi detalia consecințele suspendării legii Serviciului Social asupra activităților Fundației Culturale Regale și a muncii de organizare a cercetării și a publicațiilor. În al doilea rând, analizez transformarea Institutului de Cercetări Sociale ale României în Institutul de Științe Sociale. Și în al treilea rând, urmăresc traseul principalilor membri ai școlii după octombrie 1939. Demonstrez astfel că, în ciuda bulversării școlii, această formațiune științifică a funcționat, nu într-un cadru instituțional, ci ca grupare informală, și că ea a reușit să surmonteze schimbările de regim ale perioadei.

Carol al II-lea a avut cu Dimitrie Gusti o relație bazată pe încredere, asemenea unei „relații de vasalitate dintre un monarh luminat și un mandarin învățat” (Rostás, 2005, p. 60). Miza acestei relații, așa cum remarcă Zoltán Rostás „era, pe de o parte, înrolarea tuturor absolvenților de facultate în altceva decât în cuiburile legionare și, pe de altă parte, demonstrarea grijii paterne purtate de Carol viitorului tineretului țării” (idem, p. 63). Ca primă etapă de instituționalizare a Legii Serviciului Social, putem aminti faptul că încă din luna aprilie 1938 prima serie de studenți universitari care avea să urmeze Școala de echipieri ai Fundației Culturale Regale Principele Carol plecase la Pietriș – Arad. Alte etape premergătoare promulgării Legii Serviciului Social au fost: constituirea Asociației Echipierilor Regali, înființarea unei cooperative a funcționarilor Fundației Culturale Regale Principele Carol, reorganizarea Institutului Social Român.

La 10 octombrie 1938, Carol al II-lea a promulgat Legea Serviciului Social. Prin urmare, s-a instituționalizat cercetarea sociologică asociată acțiunii sociale practice și pedagogiei sociale. Serviciul Social echivala cu forma civilă a unui serviciu paramilitar. Toți absolvenții de facultate se înrolau în munca la sate, pentru a-i ajuta pe țărani, doar în acest mod primind diploma de absolvire a studiilor. Sloganul Serviciului

Social era „Voi nu veniți cu puterea pumnului, ci cu puterea minții, a inimii și a convingerii” (idem, p. 62). Prin această lege, Institutul Social Român (ISR) se transformă în Institutul de Cercetări Sociale al României, o instituție de stat care avea ca obiectiv să organizeze, să conducă și să coordoneze lucrările din domeniile social.

În paralel, se pregătea cu mare interes Congresul Internațional de Sociologie prevăzut a se desfășura la București în 1939. Tot în aprilie 1939 are loc deschiderea Expoziției Internaționale de la New York, cu Dimitrie Gusti în funcția de comisar general al pavilionului României. Gusti este primit în audiență de președintele SUA, Franklin Delano Roosevelt, care manifestă un interes deosebit pentru Legea Serviciului Social din România, considerând acest act normativ ca fiind cel mai avansat din lume.

La finalul anului 1938 s-a înființat Frontul Renașterii Naționale din al cărui prim nucleu a făcut parte D. Gusti, alături de Petre Andrei, Lucian Blaga, C. Rădulescu-Motru, Armand Călinescu, Constantin C. Giurescu și alții. La alegerile parlamentare din iunie 1939 Gusti este numit de către Carol al II-lea senator.

Congresul Internațional de Sociologie de la București s-a amânat datorită declanșării Războiului Mondial la 1 septembrie 1939. Toate demersurile privind organizarea evenimentului s-au amânat. S-au intensificat atacurile și acuzațiile împotriva Serviciului Social, pe motiv că ar fi fost infiltrat de legionari sau că echipele studențești care lucrau pe teren ar fi prea radicale. În asemenea condiții, D. Gusti a pierdut sprijinul necondiționat lui Carol al II-lea. Institutul de Cercetări Sociale al României a fost și el desființat, ca mai târziu să fie organizat ca Institut de Științe Sociale al României. Tot în toamna anului 1939, Dimitrie Gusti și-a dat demisia de la Fundațiile Culturale Regale. Chiar dacă Serviciul Social a avut o existență relativ scurtă, prin el, profesorul Gusti și colabora-

torii săi i-au concurat cu succes pe legionari, pentru că ofereau tinerilor o alternativă viabilă, constructivă (nu distructivă, cum era a legionarilor).

În capitol al III-lea, intitulat „Supraviețuirea Școlii Gusti în timpul celui de-al doilea Război Mondial”, abordez modalitățile de supraviețuire și clarific importanța fiecăreia în parte. Sigur, putem vorbi despre aceste modalități la nivel instituțional sau comportamental. De asemenea, există strategii mai puțin vizibile (comportamente), dar care constituie motive în plus de a sublinia faptul că în această perioadă de război, Gusti și echipa doreau cu tot dinadinsul să ducă mai departe stindardul sociologiei monografice. În aritmetica mijloacelor de reorganizare a activității după suspendarea Serviciului Social, enumerăm acțiunile gustiștilor încadrați la Institutul Central de Statistică, în Institutul de Științe Sociale ale României, în paginile revistei *Sociologie românească*, dar și în eforturile de continuare a publicării *Enciclopediei României*. Avem însă și o serie de încercări de cercetări pe teren în Transnistria, sub conducerea lui Traian Herseni. O a doua acțiune de cercetare este condusă de Anton Golopenția, care, împreună cu o echipă alcătuită din membri ai Serviciului de Studii al Institutului Central de Statistică, a organizat o expediție în localitățile românești de la est de Bug².

O serie de informații istorice precum și legăturile dintre intelectualii perioadei analizate sunt redată și în lucrarea lui Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930–1950*. În opinia lui Boia, membrii elitei intelectuale sunt subiecții unui experiment, desfășurat din mai multe etape, fiecare dintre acestea fiind asimilată unei perioade istorice: februarie 1938 – septembrie 1940 – regimul dictaturii personale ale regelui Carol al II-lea, septembrie 1940 – ianuarie 1941 – statul național-legionar, ianuarie 1941 – august

1944 – dictatura militară instaurată de generalul (apoi mareșalul) Ion Antonescu, asociat cu legionarii în lunile anterioare, august 1944 – februarie 1945 – scurtă etapă democratică, martie 1945 – decembrie 1947 – Guvernarea comunistă a lui Petru Groza, iar „din 30 decembrie 1947, odată cu proclamarea Republicii Populare Române, intrarea deplină într-un sistem comunist” (Boia, 2011, p.7).

Printre intelectualii la care face referire Lucian Boia, intelectuali care au suferit în lupta lor de supraviețuire se numără și Dimitrie Gusti. Însă, în opinia lui Boia, Gusti „avea nevoie de sprijinul puterii politice pentru a-și pune în aplicare proiectele sociologice. Credea (...) că prin sociologie poate schimba societatea. Tinerii roiau în jurul lui, iar el îi trata pe toți cu bunăvoință egală, de la legionari la comuniști.” (idem, p. 181).

În ceea ce am considerat a fi a doua etapă a supraviețuirii, fixând-o istoric între anii 1944–1948, am abordat aspecte concrete ale activității Școlii Gustiene, folosind analiza documentară a unor materiale din Analele Academiei Române, precum și articole din revista *Căminul Cultural*.

În subcapitolul intitulat „Mandatul de Președinte al Academiei Române a lui Gusti înainte și după 23 august 1944” am dezvoltat principalele acțiuni ale profesorului din această poziție. Dimitrie Gusti a avut o activitate intensă în cadrul Academiei Române încă dinainte de a fi ales în funcția de președinte al instituției, susținând acțiunile de cercetare amănunțită a tuturor aspectelor vieții poporului român; după 23 august 1944, D. Gusti se străduiește să se adapteze noii situații impuse de ocupația sovietică, să se integreze, să evite conflictele cu noile autorități, pentru a continua activitatea Academiei Române și munca de cercetare sociologică. Acționează inclusiv în spiritul înțelegerii cu sovieticii și are câteva gesturi prietenoase în acest sens: conduce o delegație a Academiei Române la Academia Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) din Moscova, îi primește în vizită

² Vezi Anton Golopenția, *Români de la Est de Bug*, Editura Enciclopedică, 2006, cu prefață și note de Sanda Golopenția.